

Lectio praecursoria¹

Roni Mikkonen

Arvoisa kustos, arvoisa vastaväittäjä, arvoisat kuulijat.

Minun koulupolkuni on ollut vaihtoehtoisissa pedagogisissa ratkaisuissa kulkemista. Opintoihin kiinnittymisen näkökulmasta katsotuna se on voinut näyttäytyä syrjän reunoilla taiteilemisena, mutta se on ollut selviytymistä jo varhaisessa vaiheessa. Se alkoi alakoulun tukkapölyistä ja äidinkielen aineeni tyylyttämisestä, opettajan runsaasta punakynän käytöstä ja alaspäin painavista kommentteista. Tämä johti kohdallani negatiivisen koulukierteen käynnistymiseen ja siihen identifioitumiseen. Identiteetin vahvistuessa liityin yläasteella takarivin poikien joukkoon, jossa vitosen sai olemalla hiljaa. Siitä jatkoin edelleen ammatillisen koulutuksen keskeyttäjän urapolulle. Parin kuukauden kokemuksella pystyin jo toteamaan, että hitsaria minusta ei olisi varmaan tullutkaan. Tästä innostuneena oma amisopeni taputti minua olalle ja sanoi: ”Olisit voinut jo vähän aikaisemmin lähteä.”

Työhistoriani koostuu yli kolmenkymmenen vuoden aikana nuorten parissa tehdystä työstä. Viimeiset 22 vuotta olen katsonut nuorten opin-

¹ Mikkonen, Roni 2025. Huolenpitopedagogiikka ammatillisen koulutuksen toisella asteella: etnografinen toimintatutkimus oppilaitoksen pedagogisen toimintakulttuurin kehittämistä. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies N:o 360. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-5569-2> (Väitös 9.5.2025, Itä-Suomen yliopisto)

toihin kiinnittymistä sekä opintojen keskeyttämiseen liittyvää keskustelua ammatillisen koulutuksen opettajan roolista. Ammatillisen koulutuksen keskeyttämistä pidetään ongelmana sekä koulutuksen järjestäjän että yksilön elämänsä näkökulmasta, ja siihen on haettu ja haetaan edelleen ymmärrystä ja ratkaisuja erilaisten hankkeiden ja projektien avulla.

Pedagogiikan historiassa tunnetaan lukuisia kasvatusajattelijoita, jotka ovat luoneet vaihtoehtopedagogisia suuntauksia ja pedagogisista käytännöistä kumpuavaa pedagogista teoriaa. Esimerkkinä tällaisesta on puolalaisen lastenlääkäri Janusz Korczakin (1887–1942) elämäntyö, jota pedagogiikan historiassa pidetään yhtenä vaikuttavimmista. Korczak-pedagogiikan lähtökohtana oli rakentaa pedagogista teoriaa refleктоimalla itsekriittisesti omaa kasvatustyötä ja analysoimalla omia kokemuksia lasten ja nuorten parissa. Myös Celestin Freinet (1896–1966) sovelsi pedagogista ajatteluaan käytäntöön luomalla Freinet-pedagogiikan suuntauksen, joka tunnetaan ympäri maailmaa. Freinetin käytännönläheinen pedagogiikka perustuu lapsen yksilölliseen kehittämiseen luottamuksellisen kasvatussuhteen avulla, joka puolestaan oli keskeinen kasvatuksellinen tavoite. Mainittakoon myös, että Savon koulutuskuntayhtymä oli mukana Itä-Suomen työkoulu 2000 -hankkeessa, jonka tavoitteena oli ehkäistä nuorten koulutuksellista syrjäytymistä. Hankkeessa oli vahva tutkimuksellinen intressi, ja siinä kehitettiin ja organisoitiin vaihtoehtopedagogista ammatillisen koulutuksen mallia.

Tätä tutkimusta tehdessäni minulla oli mahdollisuus kokea käytännössä merkityksellinen vuosi osana huolenpitopedagogiikan teorian kehittämistyötäni. Saimme kollegani Mikko Kainulaisen kanssa tehtäväksi luoda joustavaa ja yksilöllisyyttä korostavaa vaihtoehtoista pedagogiikkaa osana *Vamos via Valma* -hanketta (2015–2016). Pyrkimyksenä oli kehittää ammatillisille aloille tutustumisen malleja, jotta tutustuminen olisi opiskelijoille tavoitteellisempaa ja antaisi myös monipuolisen ja kokonaisvaltaisen kuvan mahdollisesta tulevasta ammattialasta, sekä kiinnittää koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevia opiskelijoita takaisin opintojen piiriin. Tästä kehitysaloitteesta inspiroituneina ja innostuneina perustimme Monttu-luokan. Tämä etnografinen vuosi ryhmässä uudenlaista toimintakulttuuria rakentamassa oli vahvasti toiminnallinen, perinteisiä oppilaitoksen käytäntöjä ravisteleva ja muutoshakuinen aikakausi. Se antoi minulle käytännön tuntuman huolenpitopedagogiikan toteuttamiseen ja aidon todisteen siitä, että huolenpitopedagogiikalla on

mahdollisuus saada aikaan muutoksia ammatillisen koulutuksen toisella asteella. Sillä voidaan kiinnittää, motivoida ja sitouttaa opiskelijaa kohti itse laadittuja tavoitteita osallisuutta ja hyväksyntää kokien.

Tutkimukseni on yksi puheenvuoro teoreettisessa pedagogisessa keskustelussa ja historiallisessa jatkumossa, jossa koulutukseen integroitumisen problematiikkaan haetaan lievitystä ja ratkaisua vaihtoehtopedagogisiin keinoin. Tutkimukseni tuottaa käytännön toimintaa käsitteellistämällä huolenpitopedagogiikan teorian jäsenyyksen, joka on aiemmin puuttunut ammatillisen koulutuksen kontekstista, ja vie keskustelua huolenpidosta ja vaihtoehtopedagogiikasta laajemmin uuteen empiriseen kontekstiin. Tässä tutkimuksessa olen jäsentänyt huolenpitopedagogiikan teoriaa ammattikasvatuksessa analysoimalla, mistä teoreettisista elementeistä huolenpitopedagogiikka ammatillisessa koulutuksessa koostuu. Tutkimuksen päätavoitteena on huolenpitopedagogiikan teoreettinen mallintaminen toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa. Olen lähestynyt huolenpitopedagogiikkaa kulttuurisena ilmiönä ja toimintatapana.

Tutkimukseni aihe kiinnittyy koulutuksesta syrjäytymisen ongelmaan sekä oppilaitoksen pedagogiseen kehittämistoimintaan. Ammatillisen koulutuksen läpäisyn edistäminen ja koulutuksellisen syrjäytymisen ehkäisy ovat ajankohtaisia yhteiskunnallisia ja koulutuspoliittisia kysymyksiä, joihin on haettu laajalti pedagogisia ratkaisuja ja helpotusta hankkeissa toteutetuista toimintamalleista. Tutkimuksen teoreettiset juuret ovat klassisten sosiaalipedagogiikan kasvatusajattelijoiden teksteissä. Sosiaalipedagogiikan aatehistoriallisena lähtökohtana on yhteiskuntaan kiinnittymisen ongelmien ja niiden mukanaan tuomien epäkohtien lievittäminen pedagogisiin keinoin. Sosiaalipedagogiikassa koulutuksesta syrjäytymistä tulkitaan pedagogisesti. Sosiaalipedagogiikan perustavoite on kasvatuksellisten ratkaisujen etsiminen, elämänhallinnan edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Oppilaitoksen pedagogisessa kehittämistyössä tulee ottaa huomioon myös sosiaalisia näkökulmia.

Tutkimukseni tutkimusasetelma muodostuu samanaikaisista prosesseista, jotka ovat kulkeneet omaa vaikkakin toistensa kanssa yhteydessä olevaa kulkuaan keskellä monenkirjavaa oppilaitoskulttuuria ja aidossa toimintaympäristössä. Tutkimuksen tiedonmuodostuksessa on toimintatutkimuksellisen ja etnografisen metodologian piirteitä. Tutkimusaineisto koostuu henkilöstölle tehdystä kyselystä ja haastatteluista, opiskelijoiden haastatteluista, tutkijan muistiinpanoista ja päiväkirjoista sekä oppilaitoksen virallisista pedagogisista asiakirjoista ja ohjeistuksista.

Tutkimuksessani kysyn: mitä huolenpitopedagogiikka on ammatillisen koulutuksen toisella asteella? Hyödynnän vastausten etsimisessä opettajien käsityksiä, motivoitumista ja asennoitumista huolenpitopedagogiikkaan. Tutkimukseni empiirisenä kontekstina on Savon koulutuskuntayhtymä, Savon ammatti- ja aikuisopisto. Vuosina 2011–2015 Savon ammatti- ja aikuisopisto oli yksi Suomen suurimmista ammatillisen perus-, jatko- ja täydennyskoulutuksen järjestäjistä.

Syksyllä 2011 käynnistyneet ammatillisen koulutuksen läpäisyn edistämishanke TATU – tartu tutkintoon! sekä Kunnolla ammattiin -hanke alkoivat järjestää opetushenkilöstölle huolenpitovalmennusta. Näissä koulutuksissa ja seminaareissa pilotoitiin opettajien tarpeesta syntyviä uusia pedagogisia innovaatioita. Koko ajan läsnä oleva ammatillisen koulutuksen keskeyttämisen ilmiö koetteli monia ammattialoja kouriintuntuvasti. Ilmiöön haettiin helpotusta ja ymmärrystä muun muassa hankkeiden tuottamalla henkilöstölle suunnatuilla koulutuksilla.

Uusilta pedagogisilta ratkaisuilta ja innovaatioilta toivottiin uudenlaisen asennekulttuurin syntymistä sekä työvälineitä keskeyttämiskaavassa olevien opiskelijoiden kiinnittämiseksi opintoihin. Oppilaitoksessa koettiin, että tarve henkilöstön koulutukseen oli lisääntynyt entisestään. TATU-hankkeen järjestämissä valmennustilaisuuksissa ja koulutuksissa saatujen palautteiden pohjalta opiskelijahuollon työryhmässä ja koulutuspalvelujen johtoryhmässä päätettiin aloittaa huolenpidollisen pedagogiikan kehittämis- ja toimintasuunnitelman luominen. Kehittämistyön aloitti työryhmä, joka nimettiin Huope-työryhmäksi.

Työryhmämme pohdinnoissa ja pedagogisen toiminnan kartoittamisen yhteydessä olimme kaikki yksimielisiä siitä, että pedagogisen hyvinvoinnin kannalta on erittäin tärkeää ja jopa välttämätöntä laatia suunnitelmia henkilöstön kouluttamisesta sekä pedagogiseen kehittämistoimintaan perehdyttämisestä. Suunnitelmamme ulottui vuodelle 2016, johon mennessä pedagogista kehittämistyötä ja toimintaa edelleen kehittämässä olisi huolenpidon pedagogisia valmiuksia omaava hyvinvoiva henkilöstö. Opiskelijoiden pitkittyneet poissaolot ja noin 10–13 prosentin luokkaa oleva opintojen keskeyttäminen eivät voisi jatkua nykyisellään pitkään ja negatiivinen kehityssuunta olisi saatava loppumaan.

Kehittämispaineita toi myös vuonna 2014 voimaan tulossa ollut oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, jossa painotetaan muun muassa yhteisöllisyyttä, syrjäytymisen ehkäisemistä ja oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin edistämistä. Myös vuoden 2013 alussa voimaan tulleessa nuorten yhteiskunta-

takuussa velvoitettiin koulutuksen järjestäjiä vastaamaan omalta osaltaan nuorisotakuun velvoitteisiin. Hallitusohjelmassa todettiin muun muassa, että ”[j]okaiselle peruskoulun päättäneelle taataan koulutuspaikka lukiossa, ammatillisessa oppilaitoksessa, oppisopimuksessa, työpajassa tai kuntoutuksessa”.

Mallintamani huolenpitopedagogiikka toisella asteella on tulkittavissa kaksitasoiseksi pedagogiseksi toiminnaksi. Ensimmäinen eli huolenpito-pedagogiikan organisatorisen kehittämisen taso kattaa koko oppilaitos-henkilökunnan toiminnan, työhyvinvoinnista ja toimintakyvystä huolehtimisen sekä pedagogisen osaamisen turvaamisen ja päivittämisen, mukaan lukien opettajien vertaismentoroinnin. Toisella tasolla henkilökunnan huolenpitotyö näkyy arkipäivän pedagogiikassa ja työssä sekä toimintakulttuurissa. Huolenpitopedagogiikka on opettajan taitoa ja kykyä toimia kasvattajana ja kohdata opiskelija kunnioittavasti ja voimavara-lähtöisesti. Tuloksissa kiteytän huolenpitopedagogiikan onnistumisen ja opettajan pedagogisen ajattelun kehyksen pohjaksi neljä tärkeää kehitystehtävää, jotka olen nimennyt kiinnittämiseksi, luottamuksellisuudeksi, motivoimiseksi ja sitouttamiseksi. Lisäksi esitän teoriakehyksen, joka selventää huolenpitopedagogiikan asemaa pedagogisen hyvinvoinnin tavoitteena opintojen keskeytymisen ehkäisyssä.

Aineistosta kävi ilmi, että positiivinen, innostava ja kannustava vuorovaikutus sekä kunnioittava kohtaaminen opetustilanteissa ovat opintoihin kiinnittymisen kannalta tärkeitä ja huomionarvoisia seikkoja opintopolun alkuvaiheessa ja koko matkan ajan. Kun vuorovaikutus on onnistunutta, kaikki opiskelijat kokevat olevansa osallisia ja tervetulleita kouluun. Aito halu ja tahto osoitettiin välittämällä, kiinnostuksella ja hyväksynnällä. Nämä voivat mahdollistaa luottamuksellisen ilmapiirin syntymisen, jossa oppiminen, kokeileminen, onnistuminen, tunteiden ilmaiseminen ja epäonnistuminenkin on sallittua.

Tutkimustuloksista kiteytyi olennaisia elementtejä, jotka yhdessä huolenpitopedagogiseen toimintakulttuuriin sisällytettynä antoivat ymmärrystä ja välineitä opintojen keskeyttämisen ilmiön problematiikkaan. Tutkimuslöydöksissä ilmeni selkeästi, että hyväksyvä, positiivinen ilmapiiri, jossa kannustetaan, välitetään ja huolehditaan, kiinnittää ja sitouttaa opiskelijaa oppimisyhteisöön vahvistaen osallisuuden tunnetta. Kasvatuksellinen suhde opiskelijan ja opettajan välillä ei ole itsestäänselvyys, vaan se on tila, joka voidaan saavuttaa pedagogisin keinoin. Opettajat kokivat, että myönteiseen ilmapiiriin voi vaikuttaa kiinnittämällä huomion epäon-

nistumisten sijaan onnistumisiin. Huomion suuntaaminen onnistumisiin lisäsi myös opettajan motivaatioita työssä. Positiivinen ja kunnioittava asenne loivat ilmapiirin, jolla oli vaikutusta luottamuksen syntymiseen ja vuorovaikutuksen laadun kohentumiseen. Opettajat kokivat huolenpidollisen työnsä olevan yhteisöllisyyteen, osallisuuteen, suvaitsevaisuuteen ja sosiaalisuuteen kasvattamista.

Opettajat toivat esille hyväntahtoisuuden ja sosiaalisen turvallisuuden merkityksen osana oppilaitoksessa koettua hyvinvointia. Tällaiset hyvinvoinnin tekijät ovat pedagogisen hyvinvoinnin välttämättömiä osa-alueita. Turvallisessa oppimisympäristössä voidaan kokeilla uutta sekä vahvistua ja voimaantua ammatillisina osaajina. Hyvä opetus on opiskelijoiden näkökulmasta sitä, että opettaja ymmärtää, on kannustava ja huomioiva. Opettajan kanssa on helppo keskustella ja hänelle uskaltaa puhua asioistaan.

Huolenpitopedagogiikka nimeää omalta osaltaan pedagogisia ratkaisuja ja välineitä, joilla kohti pedagogisen hyvinvoinnin tavoitetta on mahdollista edetä. Huolenpitopedagogiikan kehittämistyö ja tutkimusprosessi kestivät monen vuoden ajan. Tänä aikana kävi ilmi, että lisäämällä huolenpitopedagogista koulutusta ja kehittämällä oppilaitoksen huolenpidollista toimintakulttuuria organisatorisella tasolla voidaan koulutuksen keskeyttämislukuihin vaikuttaa positiivisesti. Henkilöstölle muodostuva tunne pedagogisen toiminnan kehittämiseen osallistumisesta auttaa uusien toimintamallien viemisessä käytännön tasolle. Uudenlainen tehokas opiskelijoita opintoihin kiinnittävä oppimisympäristö, kulttuuri-ilmapiiri ja opettajuus edellyttävät ja saavat aikaan opiskelijan kunnioittavaa kohtaamista, innostusta, hyväksyntää ja huolenpitoa. On tärkeää, että opiskelija kokee kuuluvansa oppilaitosyhteisöön sellaisena kuin hän on. Vuorovaikutustilanteissa syntyvä tunne siitä, että oppimiselle ja osaamiselle on riittävästi tilaa, kiinnittää opiskelijoita opintoihin ja tukee niissä jaksamista.

Oppivelvollisuuden laajentaminen (Oppivelvollisuuslaki 1214/2020) tarkoittaa lisähaastetta ammatillisen koulutuksen kentälle. Opiskelijat joutuvat hakeutumaan pakon edessä oppilaitoksen ammattialoilte, jotka eivät heitä välttämättä aidosti kiinnosta. Tällaiset rakenteelliset muutokset kasvattavat ammatilliseen koulutukseen ja viime kädessä ammatilliseen opettajaan kohdistuvia vaatimuksia. Opettaja ei voi korjata ongelmia synnyttäviä yhteiskunnallisia rakenteita tai edes välttämättä lievittää niiden vaikutuksia. Opettaja voi kuitenkin auttaa ongelmien keskellä paikkaansa etsivää ja kipuilevaa nuorta.

Kun asiaa tarkastelee huolenpitopedagogisesta näkökulmasta, ei voi sivuuttaa ajatusta ammatillisen koulutuksen tehtävään kohdistuvasta muospaineesta pidennetyt oppivelvollisuuden myötä. Se pakottaa ammatillisen koulutuksen järjestelmän arvioimaan, kehittämään ja etsimään uudenlaisia pedagogisia ratkaisuja oppivelvollisuusiässä olevien kiinnittämiseksi ja motivoimiseksi ammatillisiin opintoihin. Samalla koulutusjärjestelmän on pyrittävä tehokkuuteen kiristyvässä taloudellisessa tilanteessa ja säästötoimenpiteiden puristuksessa.

Tästä johtuen onkin pohdittava, olisiko tehokkuustoimien painopistettä kohdennettava organisaatiotasolla tunnustettavaan ja toteutettavaan pitkäjänteiseen huolenpitopedagogisen toimintakulttuurin kehittämiseen, joka mahdollistaisi ammattiin oppimisen ja kansalaisuuden kasvamisen.

Opintojen keskeytymiseen ja toisaalta opintoihin kiinnittymiseen vaikuttaa yksilötasolla moni asia. Keskeyttämisprosentin laskua ei voine osoittaa yhden yksittäisen hankkeen ansioksi. Oppilaitosorganisatorisella tasolla hankkeiden toteuttamat henkilöstön koulutukset voivat kuitenkin edistää sellaista toimintakulttuurista muutosta, jolla voi olla merkitystä opintojen keskeyttämisen ehkäisyssä. TATU – tartu tutkintoon! -hankkeen alkaessa vuonna 2011 Savon koulutuskuntayhtymässä koko koulutuspalvelujen keskeyttämisprosentti oli 13 ja läpäisyaste 60 prosenttia. Hankkeen päättyessä vuonna 2015 keskeyttämisprosentti oli 5,7 ja läpäisyaste 62,7 prosenttia.

Huolenpitopedagogiikka tarvitsee ympärilleen organisatorisesti pysyvän ja osoitetun tilan, josta käsin sitä voidaan ohjata ja kehittää. Näin mallintamaani huolenpitopedagogista toimintaa ja teoriaa voidaan kohdentaa ja tarkentaa ajanmukaisten vaatimusten ja kehityksen mukaisesti. Oppilaitoskohtaisesti huolenpitopedagogiikan teoria tuo näkyväksi tavoitteellisen pedagogisen toiminnan päämäärän kehittämistarpeineen. Vahvistamalla huolenpitopedagogiikan painopisteitä osana koulutuksen pedagogisia päämääriä ja tavoitteita voidaan edistää pedagogista hyvinvointia, ehkäistä koulutuksen keskeyttämistä ja tehostaa koulutuksen läpäisyä. Tämä onnistuu, jos tahtoa, tietoa ja hyviä käytänteitä kehitetään edelleen.

